

**Тема 1. Митна безпека в
системі економічної безпеки
держави**

План лекції:

- 1.1. Сутність і структура економічної безпеки держави
- 1.2. Місце і роль митної безпеки в системі економічної безпеки держави
- 1.3. Умови та чинники забезпечення митної безпеки держави
- 1.4. Компетенція митних органів у сфері забезпечення митної безпеки держави

1.1. Сутність і структура економічної безпеки держави

Поняття **«економічна безпека»** та розкриття її сутності тісно пов'язане з розумінням загроз безпеці, яка походить від різного роду джерел небезпеки.

Джерела небезпеки – це умови та фактори, які містять у собі та за певних умов самі по собі або в різній сукупності виявляють ворожі наміри, шкідливі властивості, деструктивну природу.

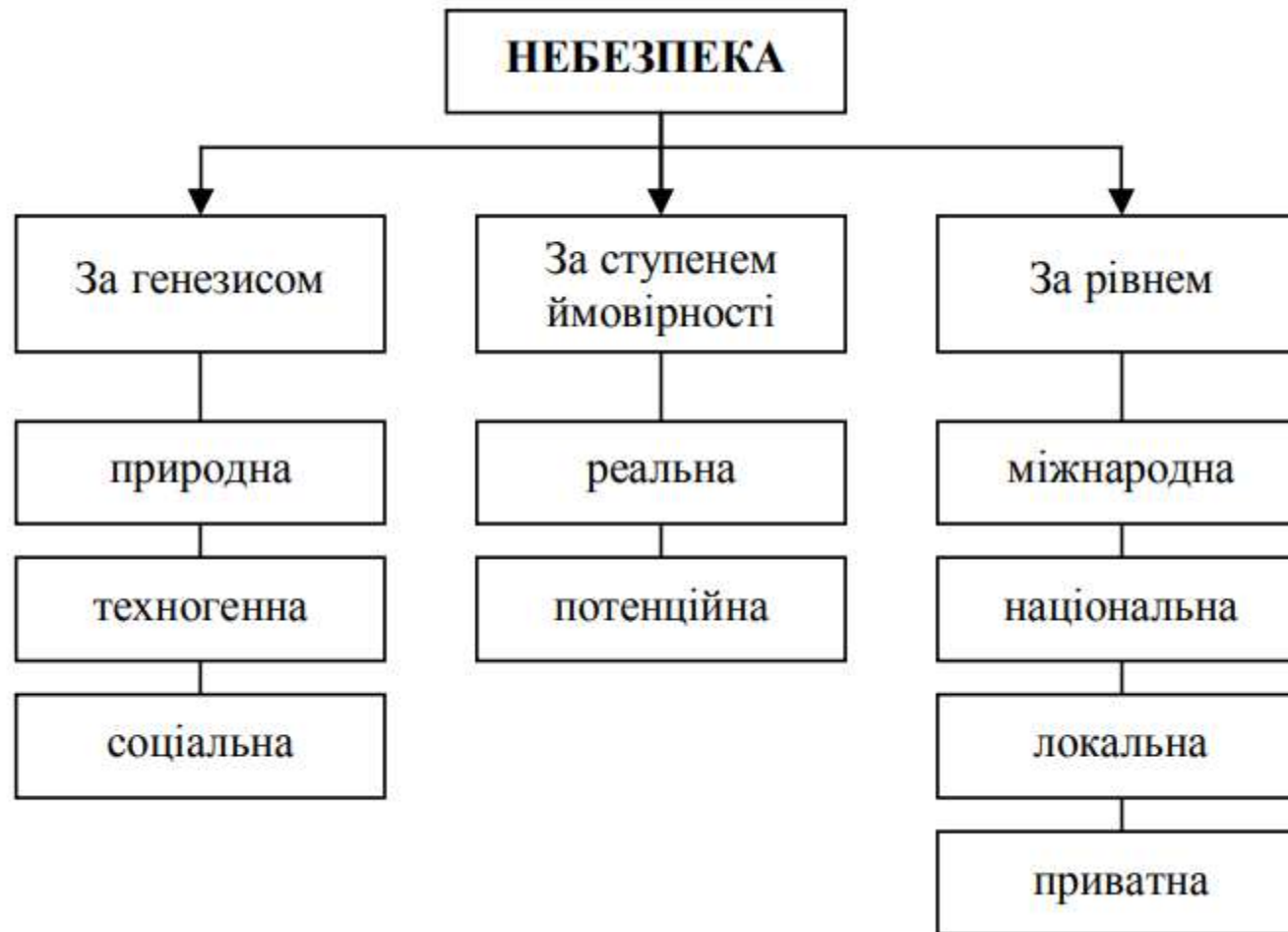

Рис. 1. Види безпеки

Основними формами прояву і розвитку кризових ситуацій у регіонах України, що викликають загрозу економічній безпеці, є:

- спад виробництва і втрата (поступки) внутрішнього ринку, неповне використання виробничих потужностей, руйнування технологічного та технічного потенціалу;
- втрата продовольчої незалежності;
- загострення цінових диспропорцій між промисловістю і сільським господарством з відкриттям внутрішнього ринку для імпортних продуктів;
- руйнування науково-технічного потенціалу;
- згортання та розпад наукових колективів, скорочення замовлень на високотехнологічну продукцію, перехід висококваліфікованих фахівців в інші сфери;
- зростання безробіття, зниження мотивації праці і рівня життя населення;
- зростання злочинності.

Безпека – стан і тенденції розвитку захищеності життєво важливих інтересів об'єкта і його структур від внутрішніх та зовнішніх загроз і небезпечних впливів. Економічна безпека – це стан, у якому держава може суверенно, без втручання і тиску ззовні, визначати шляхи та форми свого економічного розвитку.

Відповідно до статті 17 Конституції України забезпечення економічної безпеки є однією з найважливіших функцій держави:

Стаття 17.

Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу.

Таким чином,

економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі та характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання.

Виділяють такі рівні економічної безпеки:

- міжнародний;
- національний;
- регіональний;
- галузевий;
- підприємства;
- особистості.

Особливе місце займає національна економічна безпека – такий стан економіки та інститутів влади, завдяки якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний соціально спрямований розвиток країни в цілому, достатній економічний і оборонний потенціал навіть при найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів.

Складовими економічної безпеки є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки.

- **виробнича безпека** - це стан виробничої сфери країни, за якого забезпечується максимально ефективно використання наявних виробничих потужностей у країні, їх модернізація та розширене відтворення, зростання рівня інноваційності виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки;
- **демографічна безпека** - це стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, за якого забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України;
- **енергетична безпека** - це стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів;
- **зовнішньоекономічна безпека** - це стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці;

- **інвестиційно-інноваційна безпека** - це стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості;
- **макроекономічна безпека** - це стан економіки, за якого досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій;
- **продовольча безпека** - це стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства;
- **соціальна безпека** - це стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни;
- **фінансова безпека** - це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни.

Методологічний підхід до формування системи економічної безпеки держави формується з таких елементів:

- 1) економічні інтереси;
- 2) суб'єкт економічних інтересів;
- 3) предмет економічних інтересів (стратегічні цілі);
- 4) процес реалізації економічних інтересів;
- 5) система забезпечення економічної безпеки;
- 6) загрози;
- 7) вимоги (потреби) держави;
- 8) функції суб'єктів;
- 9) структура;
- 10) причини, динаміка.

Система забезпечення економічної безпеки – це організована державою сукупність суб'єктів (державних органів, посадових осіб, громадян та їхніх спілок), об'єднаних цілями та завданнями щодо захисту економічних інтересів, які діють у цій сфері відповідно до визначених у законодавстві України функцій, механізмів їхнього виконання.

Її елементи: носії (суб'єкти) інтересу; предмет інтересу; спосіб реалізації інтересу.

Носії інтересу – громадяни України, громадські організації, партії, держава, суспільство в цілому, а також конкретні органи (посадові особи), які формулюють власні та суспільні потреби, систематизують їх і проголошують національні інтереси.

Предмет інтересу – мета, кінцевий результат, до якого прагнуть носії інтересу.

Спосіб реалізації інтересу – дія чи послідовність дій, які приводять (мають привести) до досягнення мети, тобто до отримання кінцевого результату.

Здатність держави на власний розсуд здійснювати економічну політику в інтересах виключно власних громадян і визначає рівень забезпечення її економічної безпеки.

Економічну безпеку можна також визначати на макро-, мезо та мікрорівнях.

Макроекономічний аспект економічної безпеки передбачає формування економічної безпеки країни, під якою доцільно розуміти здатність держави забезпечити та підтримувати оптимальні умови для її економічного розвитку, гарантувати належний рівень життя громадян й реалізацію державних інтересів.

Мезорівень економічної безпеки полягає у забезпеченні регіональної економічної безпеки, яку доцільно розглядати як здатність регіону протистояти негативному впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ і спрямованість на ефективне використання потенціал регіону.

Мікрорівень економічної безпеки полягає у забезпеченні економічної безпеки окремих суб'єктів господарювання. Під економічною безпекою підприємства слід розуміти здатність суб'єкта господарювання забезпечити стійкий розвиток в умовах економічної нестабільності.

1.2. Місце і роль митної безпеки в системі економічної безпеки держави

Митна безпека є комплексом ефективних економічних, правових, політичних та інших заходів держави із захисту інтересів народу та держави у митній сфері.

Вона відіграє важливу роль в системі економічної безпеки держави в цілому та фінансової безпеки зокрема, оскільки орієнтована на гарантування економічних інтересів в зовнішньоекономічній та фінансовій сферах водночас.

Стаття 6. Митні інтереси та митна безпека (МКУ)

1. Митні інтереси України - це національні інтереси України, забезпечення та реалізація яких досягається шляхом здійснення митної справи.
2. Митна безпека - це стан захищеності митних інтересів України.

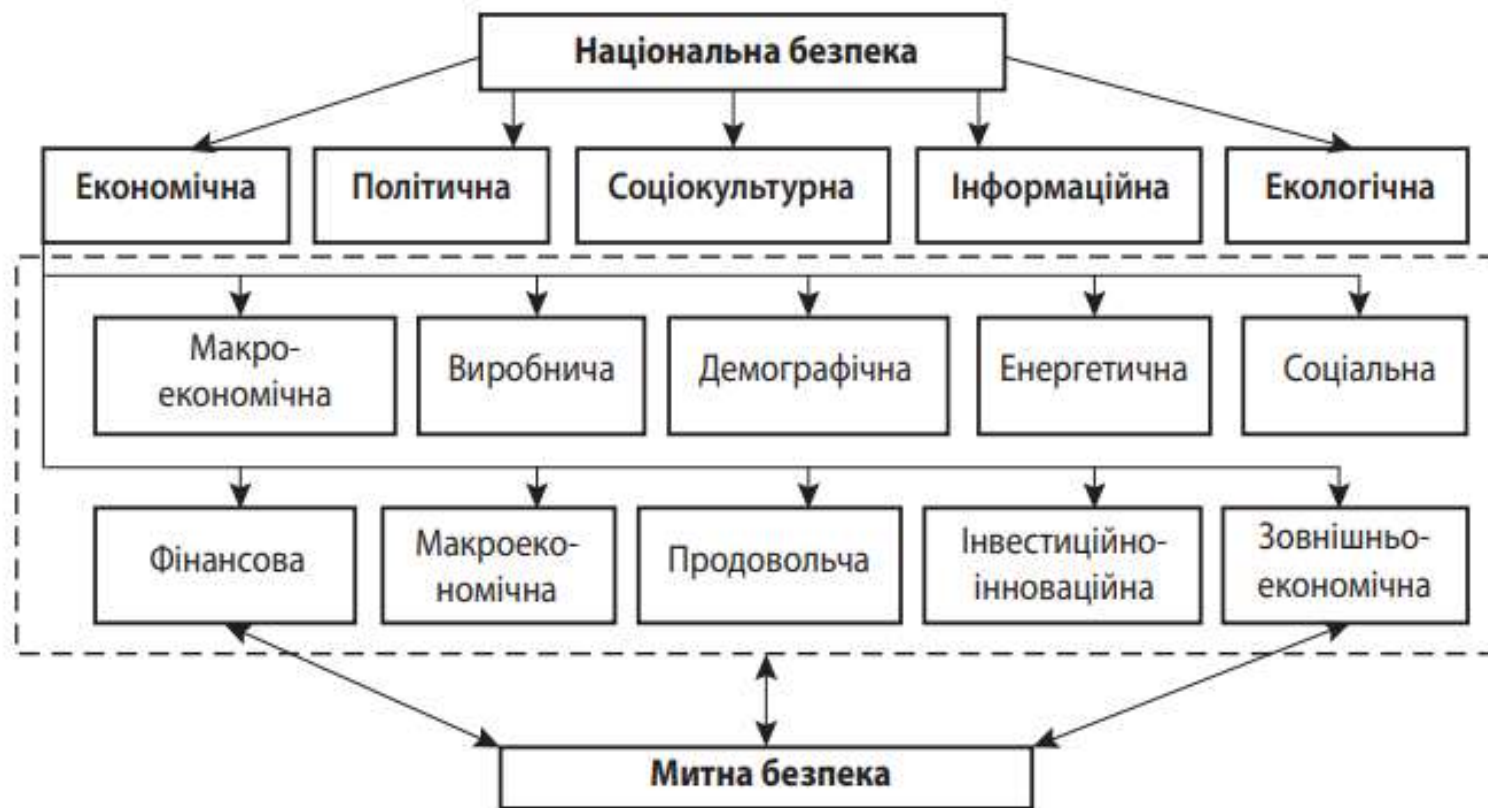

Рис. 2. Митна безпека в системі складових національної безпеки держави

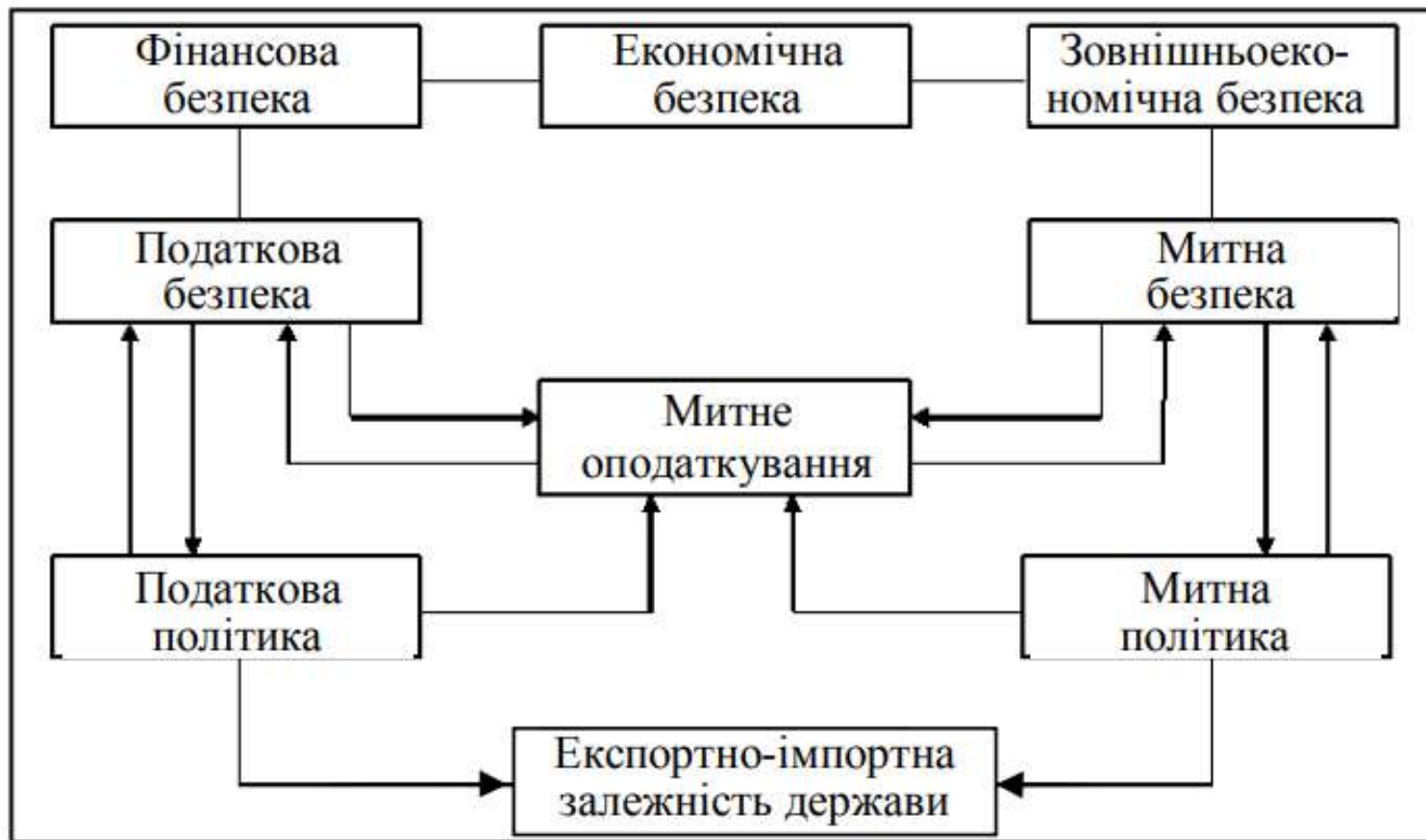

Рис. 3. Взаємозв'язок окремих складових економічної безпеки держави з митною діяльністю

Економічна безпека поділяється на митну, фінансову, зовнішньоекономічну, податкову.

Митна безпека є складовою зовнішньоекономічної безпеки, податкова – складовою фінансової безпеки.

Організація й управління процесом митного оподаткування залежить від стану митної та податкової безпеки. У свою чергу, ефективність процесу митного оподаткування визначає рівень цих двох видів безпеки. Разом із тим, як митна, так і податкова безпеки залежать від характеру проведення як митної, так і податкової політики.

Митна та податкова політики у підсумку визначають експортно-імпорتنу залежність держави. Сутність ролі митного оподаткування як чинника економічної безпеки держави полягає в забезпеченні ефективності стягнення митних платежів, ураховуючи умови надійності, які зберігаються в державі як інституті, що виступає регулятором економіко-митної політики.

Митна безпека – стан захищеності митних інтересів держави. З іншого боку, митна безпека являє собою комплекс (систему) ефективних економічних, правових, політичних та інших заходів держави, суспільства й окремих індивідів із захисту інтересів (у тому числі інтересів власності) народу та держави в зовнішньоекономічній сфері і, зокрема, у митній сфері.

Митна безпека характеризується певними показниками та аналізується за ними, відповідно до чого розраховуються критерії оцінювання митної безпеки:

- 1) стан захищеності митних кордонів;
- 2) частка перерахованих митними органами до державного бюджету податків і зборів у загальному обсязі доходів бюджету;
- 3) повнота внесення цієї частки;
- 4) стан реалізації та застосування засобів митно-тарифного й нетарифного регулювання;
- 5) простота організації міжнародної торгівлі;
- 6) стан зміни стандартів управління;
- 7) рівень оновлення інформаційних технологій;
- 8) повнота митного оформлення та застосування митних процедур;
- 9) стан урахування певних загроз і викликів під час здійснення митного оформлення;

- 10) параметри результатів контролю та врахування ризиків;
- 11) стан визначення бази нарахування митних платежів;
- 12) ставлення суспільства до митної служби;
- 13) параметри товаро- та пасажиропотоку через митний кордон;
- 14) стан транзитних перевезень через територію країни;
- 15) кількість і наповненість угод про співробітництво в митній справі;
- 16) параметри організації навчання персоналу й управління ним;
- 17) рівень упровадження інновацій та використання сучасних технічних засобів;
- 18) стан реалізації заходів з протидії митному шахрайству;
- 19) дієвість кампанії по зв'язках з громадськістю;
- 20) дотримання стандартів поширення інформації та інші.

Метою системи митної безпеки є досягнення усталеної та передбаченої роботи митної служби, достатнього рівня сприяння ЗЕД в нестабільних зовнішніх і внутрішніх умовах, забезпечення зниження ризиків, а також виявлення та нейтралізації ризик-чинників, які безпосередньо впливають на стан реалізації митної справи й опосередковано – на ЗЕД та її ефективність.

Головною метою функціонування митної безпеки є досягнення необхідного рівня надійності митної системи за умови ефективної роботи митних органів, оскільки серед державних інститутів, які забезпечують економічну безпеку в зовнішній сфері, провідна роль належить саме цим органам.

Митне оподаткування прямо впливає на фінансову складову економічної безпеки держави. Через його механізм забезпечується надходження митних платежів до дохідної частини Держбюджету, це прямо впливає на стан бюджетної, грошово-кредитної та валютної систем держави.

Отже, митна складова відіграє одну з ключових ролей у процесі забезпечення економічної безпеки держави в цілому та фінансової безпеки зокрема, оскільки спрямована на захист національних економічних інтересів у зовнішньоекономічній і фінансовій сферах одночасно

1.3. Умови та чинники забезпечення митної безпеки держави

Під забезпеченням митної безпеки розуміють застосування в митній справі сукупності засобів, здатних протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам та викликам у сфері митних економічних відносин; забезпечити можливість досягнення необхідного рівня захищеності, надійності та усталеності митних органів шляхом створення ефективного регуляторного організаційно-економічного механізму.

Задля досягнення якісного рівня економічної безпеки необхідне повне усвідомлення важливості розробки та впровадження нових пріоритетів у митній політиці.

Визначення нових напрямів у митній політиці має враховувати можливий вплив факторів, які становлять загрозу економічній безпеці України, зокрема тих, які стосуються діяльності митних органів.

Фактори впливу поділяють на внутрішні і зовнішні.

До внутрішніх факторів можна віднести:

- низька конкурентоздатність національної економіки, викликана відсталістю технологічної бази більшості галузей, а також високою енерго- та ресурсомісткістю;
- недосконалість законодавчої бази;
- криміналізація економіки, корумпованість в галузі управління економікою, її «тінізація» (масове приховування доходів, ухилення від сплати податків, незаконне переведення фінансів за кордон).

До зовнішніх факторів можна віднести:

- недостатній державний контроль за процесами експорту, імпорту та переміщенням валюти;
- нераціональна структура експорту імпорту: переважання вивозу сировини, а не готової продукції, надмірна залежність від ввезення багатьох видів продукції, в тому числі і стратегічного значення;
- витіснення вітчизняних товаровиробників з внутрішнього ринку зарубіжними компаніями;
- витіснення держави та втрата нею традиційних ринків збуту продукції;
- незамкнутість митного кордону та надмірна відкритість економіки тощо.

Умови забезпечення митної безпеки:

Законодавче забезпечення. Наявність ефективного митного законодавства, що відповідає міжнародним стандартам. Закони повинні передбачати жорсткі санкції за порушення митних правил, а також ефективні механізми для боротьби з контрабандою та іншими правопорушеннями.

Організаційне забезпечення. Ефективна організаційна структура митних органів, що включає сучасні технології управління та контролю. Це також передбачає постійне підвищення кваліфікації персоналу.

Міжнародна співпраця. Співпраця з митними органами інших держав, міжнародними організаціями, обмін інформацією та координація дій щодо боротьби з контрабандою та іншими порушеннями.

Технічне забезпечення. Використання сучасних технічних засобів для контролю та перевірки вантажів, документів та інших об'єктів митного контролю. Це включає використання сканерів, рентгенівських апаратів, систем автоматизованого аналізу ризиків тощо.

Економічне забезпечення. Забезпечення фінансування митних органів на достатньому рівні для реалізації всіх необхідних заходів щодо забезпечення митної безпеки.

Чинники, що впливають на митну безпеку:

Економічні чинники. Стан економіки, рівень інфляції, валютний курс та інші макроекономічні показники можуть впливати на митну безпеку. Економічна нестабільність підвищує ризики контрабанди та інших правопорушень.

Політичні чинники. Політична ситуація в державі, наявність конфліктів або терористичних загроз можуть значно впливати на митну безпеку.

Соціальні чинники. Рівень злочинності, корупція в суспільстві, рівень безробіття — все це може впливати на кількість правопорушень у сфері митної справи.

Технічні чинники. Рівень розвитку інформаційних технологій, автоматизація митних процесів, застосування інновацій у митній справі — все це підвищує ефективність митного контролю та знижує ризики.

Міжнародні чинники. Вплив міжнародних торгових угод, санкцій, глобалізаційних процесів на митну систему держави.

1.4. Компетенція митних органів у сфері забезпечення митної безпеки держави

В укріпленні економічної безпеки України беруть участь усі органи державної влади. **До компетенції органів з питань митної справи входять такі питання економічної безпеки України**, як боротьба з контрабандою, незаконними валютними операціями, порушенням митних правил, наповнення державного бюджету та здійснення заходів державного регулювання у сфері захисту економічних інтересів держави та учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Головною ж **функцією** митних органів у галузі забезпечення економічної безпеки держави є вплив на усіх учасників суспільних відносин, який спонукає їх дотримуватись усталених митно-правових норм.

Стаття 7. Митна справа (МКУ)

1. Встановлені порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, здійснення відповідно до закону державного контролю нехарчової продукції при її ввезенні на митну територію України, **запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил**, організація і забезпечення діяльності митних органів та інші заходи, спрямовані на реалізацію державної митної політики, становлять митну справу.

Основні завдання, котрі виконують митні органи України, реалізуючи державну політику у сфері державної митної справи та митної безпеки:

- 1) забезпечення правильного застосування, неухильного дотримання та запобігання порушенню вимог законодавства України з питань державної митної справи;
- 2) захист національних митних інтересів України;
- 3) забезпечення виконання зобов'язань, передбачених міжнародними договорами України з питань державної митної справи, укладеними в установленому законом порядку;
- 4) здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, переміщуваних через митний кордон України, вдосконалення форм і методів їх здійснення у межах, встановлених МК України;
- 5) забезпечення стягнення митних платежів;
- 6) створення сприятливих умов для полегшення торгівлі, сприяння транзиту, збільшення товарообігу та пасажиропотоку через митний кордон України;
- 7) запобігання та протидія контрабанді та порушенню митних правил;
- 8) розвиток міжнародного митного співробітництва.

Митні органи відіграють ключову роль у забезпеченні митної безпеки держави. Їхня компетенція охоплює широкий спектр завдань та функцій, які забезпечують контроль і регулювання процесів переміщення товарів, транспортних засобів і осіб через митний кордон, зокрема:

1. Контроль і нагляд за переміщенням товарів та транспортних засобів (перевірка документів на відповідність митному законодавству, огляд товарів і транспортних засобів для виявлення контрабандних чи заборонених предметів, використання технічних засобів (сканери, рентгенівські апарати) для детального огляду вантажів).

2. Здійснення митного контролю (контроль митної вартості товарів для правильного нарахування митних платежів, виявлення порушень митних правил (недекларування товарів, порушення митних режимів), розслідування митних правопорушень і застосування відповідних санкцій).

3. Управління митними ризиками (ідентифікація ризикових вантажів і суб'єктів шляхом аналізу інформації та використання систем управління ризиками, цільове митне оформлення вантажів, що викликають підозру, з метою мінімізації економічних та інших загроз);

4. Забезпечення дотримання національного та міжнародного законодавства (застосування міжнародних угод у частині митного регулювання (наприклад, Конвенція про гармонізовану систему опису та кодування товарів), співпрацю з митними органами інших держав для обміну інформацією та координації зусиль у боротьбі з митними правопорушеннями);

5. Боротьба з контрабандою та іншими митними правопорушеннями (проведення оперативно-розшукової діяльності для виявлення каналів контрабанди, залучення правоохоронних органів для спільних дій у боротьбі з організованими злочинними угрупованнями, що займаються контрабандою, конфіскація незаконно ввезених товарів та притягнення винних до відповідальності).

6. Фіскальні функції (обчислення та стягнення мита, податків та зборів під час імпорту та експорту товарів, контроль за правильністю декларування митної вартості товарів та інших фіскальних параметрів).

7. Захист економічних інтересів держави (запровадження квот і обмежень на імпорт певних товарів, антидемпінгові та компенсаційні заходи щодо недобросовісних іноземних виробників).

8. Інформаційно-аналітична діяльність (аналіз митної статистики для виявлення тенденцій та ризиків, інформаційний обмін з іншими державними органами та міжнародними партнерами);

9. Профілактика та інформування (підвищення обізнаності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності про вимоги митного законодавства, інформування громадськості про ризики та наслідки порушення митних правил).